

UDK 821.163.4.09

DOI: 10.33669/KJ2020-31-02

primljeno / received: 17. 9. 2019.

prihvaćeno / accepted: 24. 10. 2019.

PREGLEDNI RAD

TARIK ĆUŠIĆ

Rektorat Univerziteta u Sarajevu
Obala Kulina bana 7/II, Sarajevo, BiH
tarik.cusic@hotmail.com

O pisaru Erlangenskog rukopisa

Sažetak: Erlangenski rukopis je, prema dosadašnjim saznanjima, najstarija zbirka usmenih pjesama zabilježenih na južnoslavenskom štokavskom prostoru. Premda je kao takav polazna i nezaobilazna tačka u istraživanjima stihovnih oblika usmenog stvaralaštva, brojna pitanja o ovome rukopisu i danas su ostala neriješena, budući da je nepoznato kada je i gdje nastao, kao i ko ga je napisao. U otvorena pitanja spadaju, dakle, i ona koja se vežu uz samog pisara Erlangenskog rukopisa. Osnovni zadatak ovoga rada jeste dati rezultate o porijeklu pisara s obzirom na njegov uzus i normu pisanja, te zapažanja o pisarevom utjecaju na jezik Erlangenskog rukopisa i o upotrebi tipa ćirilice kojim je ovaj rukopis zapisan.

Za ekscerptiranje građe u okviru ovoga rada korišten je faksimil Erlangenskog rukopisa. Sâm rukopis čuva se u Univerzitetskoj biblioteci u Erlangenu pod signaturom Ms2107.

Ključne riječi: Erlangenski rukopis, pisar, miješanje zvučnih i bezvučnih konsonanata, individualizacija jezika, arhaiziranje rukopisa, prijepis

1. Uvodne napomene

Zbirka sačinjena od 217 provenijencijski heterogenih pjesama, sa preko 11.000 stihova, napisana klasičnom diplomatskom ćirilicom minuskulom, dimenzija 19 x 16, u slavistici je poznata kao Erlangenski rukopis,¹ po mjestu pronalaska. Erlangenski rukopis obaseže ukupno 530 listova, od toga 508 ispisanih, sa 13–14 kratkih redova po listu; ukrašen je crvenim inicijalima, pisan malim, ali čitljivim slovima.

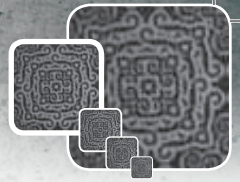
I dan danas je ovaj rukopis, koji većina istraživača smješta u kraj 17. i početak 18. stoljeća, obavijen velom enigmatičnosti, budući da ne sadrži nikakve obavijesti o pisaru, zapisivaču ili prepisivaču, te vremenu i mjestu njegovog nastanka. Poznato je, međutim, da je Erl.² pronašao germanist Elias von Steinmeyer (1848–1922), koji je 1913. godine, popisujući i opisujući rukopise u Univerzitetskoj biblioteci u Erlangenu (Njemačka), napisao knjigu pod naslovom *Die jüngeren Handschriften der Erlanger Universitätsbibliothek: Anlässlich der Einweihung des neuen Bibliotheksgebäudes verzeichnet* u kojoj je evidentirao Erl. na str. 125:

2107 uvezan u polukožu, 2 lista sa zaglavljem i 530 listova, ispisan do 508a (66 i 446 duplirani, iza 39 i 235 jedan prazan list: izrezan), 19 x 16, najviše 13–14 redova, 18. stoljeće: Zbirka od 213 srpskohrvatskih lirskih i epskih narodnih pjesama, također nekih umjetničkih, u kratkim redovima, ćirilčkim pismom napisan i ukrašen lijepim crvenim inicijalima (Steinmeyer 1913: 125).

Naredne, 1914. godine Erich Bernecker (1874–1937), profesor Minhenskog univerziteta, održao je govor o Erl. u Bavarskoj akademiji nauka. Pošto zbog privatnih razloga nije bio u prilici da objavi Erl. niti da razmotri pitanja njegovog jezika, vremena nastanka i sadržaja, E. Bernecker je taj zadatak, zajedno sa neobjavljenim akademskim izvještajem o Erl., povjerio svome učeniku Gerhardu Gesemannu (1888–1948), njemačkom slavisti (Gezeman 1925: Predgovor

¹ Prilog 1. Faksimil dviju stranica Erlangenskog rukopisa

² Erl. – skraćenica za Erlangenski rukopis u ovome radu.

1–5). Upravo je G. Gesemann prvi objavio ovaj rukopis uz studiju *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama* izdate u Sremskim Karlovcima 1925. godine. Osim samih pjesama Erl., Gesemannovu studiju čini Predgovor od oko 150 stranica, u kojem je ponudio svoju analizu jezika Erl. Drugo izdanje Erl., naslovljeno kao *Erlangenski rukopis: Zbornik starih srpskohrvatskih narodnih pesama*, priredili su Radosav Medenica (1897–1994) i Dobrilo Aranitović (1946–) u Nikšiću 1987. godine. Nikšićko izdanje Erl. karakteristično je po tome što su ga priređivači rekonstruirali u cijelosti.

Kako bi se makar donekle osvijetlila pojedina pitanja koja se odnose na istraživanje Erl., osnovni zadatak ovoga rada jeste dati rezultate o porijeklu pisara s obzirom na njegov uzus i normu pisanja, te zapažanja o pisarevom utjecaju na jezik Erl. i o upotrebi tipa ćirilice kojim je ovaj rukopis zapisan. Stoga će predmetom analize biti:

- miješanje zvučnih i bezvučnih konsonanata i konsonantskih grupa,
- greške u deklinaciji muških imena i pogrešna upotreba zamjeničkih oblika,
- pogrešna upotreba roda i broja,
- individualizacija jezika Erl.,
- arhaiziranje Erl. kao i
- pitanje prijepisa Erl.

2. Pisar – stranac, Austrijanac

Erlangenski rukopis je napisao stranac. Tezu o pisaru strancu, koju je prvi iznio Gesemann, opravdano su prihvatili svi istraživači Erl., ali su je tek rijetki, poput Norberta Reitera (1965: 221–234), podvrgnuli provjerama kako bi je mogli potvrditi. Potvrda ove teze jesu pisareve greške. Naime, pisareve pogreške, kao znakovi koji uglavnom otkrivaju njegovo strano porijeklo, nisu toliko česte koliko su markantne, dovoljno jasne i zastupljene na svim nivoima jezičke strukture Erl. da se na osnovu njih izvede utemeljen zaključak o pisaru strancu. Greške pisara Erl. očituju se, između ostalog, u

miješanju zvučnih i bezzvučnih konsonanata kao i konsonantskih grupa, deklinaciji muških imena i upotrebi zamjeničkih oblika, te u upotrebi roda i broja.

2.1. Miješanje zvučnih i bezzvučnih konsonanata kao i konsonantskih grupa

Na pisara stranca ukazuju, prije svega, mnogobrojni i karakteristični primjeri miješanja konsonanata zvučno-bezzvučnih parnjaka: *b* – umjesto *p*, *p* – umjesto *b*, *g* – umjesto *k*, *k* – umjesto *g*, *d* – umjesto *t*, *t* – umjesto *d*, *ž* – umjesto *š*, *š* – umjesto *ž*, *z* – umjesto *s* i *s* – umjesto *z*.

b – umjesto *p*

Primjeri iz Erl. koji svjedoče o pisarevoj upotrebi zvučnog *b* umjesto bezzvučnog *p* su, između ostalih, sljedeći:

обраслити све горким беленГДМ (19 – 22);³ илму благГДМ или башалукГДМ (155 – 10–11); и съ свиме у нещалнГДсть тако ћешь ГДбстати (38 – 37–38); ГДву маика ГДчима братида (64 – 60); да ме иво до гроба ГДбрате (213 – 68); и даГД ихмь до позоблю | зобца (74 – 17–18); до ꙗцие даше конма зобца (187 – 55); милу сестру царь србскогъ | стефана (92 – 46–47); смил-анићу прѣморско кобиле (98 – 19–20); кодь нѣ стою глуби⁴ и астали (102 – 7); на теби е бамукли-а (137 – 9); мало трему аль се брзо брѣну (163 – 19) i sl.

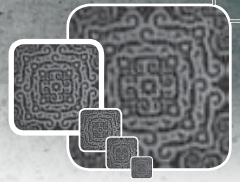
p – umjesto *b*

Također, pisar Erl. miješa bezzvučno *p* sa zvučnim *b* i takvih je primjera nešto više negoli onih u kojima koristi *b* umjesto *p*. Naprimjer:

већ трже златна пустоана (6 – 42); морскога гроша стамполске воде (8 – 24); оучинисе панова катана (138 – 52); едни веле турска е лупарда (17 – 54); а и любишь пуле сметеревке (47 – 65); Тамбурь бие челепи-а муиГД (57 – 1); а дуга шиша низь плећи | паци

³ U ovome radu u zagradi iza stiha najprije stoji broj pjesme iz koje je ekscerptiran određeni stih, a potom broj stiha te pjesme. U namjeri da se vjerodostojno prikažu primjeri iz Erl., svaki stih u ovome radu prikazan je onako kako stoji u originalu (pritom uključujući sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi).

⁴ U pitanju je riječ *klupa*.

(81 – 21–22); ахъ дѣвоико сумпуль и | каранфиль (84 – 8–9); наће шаторъ паше панієлучкогъ (88 – 55–56); када доће пашь прва недел-а (106 – 7–8); оу пунару иедна крута смѣшана (152 – 18); а узбиСѸ плато до колена (177 – 16).

g – umjesto k

Primjeri koji pokazuju da je pisar upotrebljavao zvučno g umjesto bezvučnog k u Erl. su sljedeći:

кСѸд тебѣга нитко не СѸстаде (47 – 37); ти менѣга у дворъ доћи любићу тебе (35 – 24–25); тога кон-а пСѸд себега гриуСѸ (49 – 15); да сналюбишь гауркинѣ младе (25 – 10); продаите турке у гауре (63 – 48); те ю шалѣ братоу оу гауре (79 – 5); СѸведе га оу гаурску | землю (79 – 83–84); већъ продаѣ бСѸсн у гауре (88 – 34); у табору гаурскому (116 – 27); уина му граве музаше (48 – 19); ходи муиСѸ да се СѸбгладимо⁵ (99 – 11); кодъ нѣ стою глуби и астали (102 – 7); самогреси смил-анићъ Или-а (106 – 54).

k – umjesto g

Osim što mijеша k sa g, pisar Erl. zamjenjuje g sa k, што потврђују, између осталог, слjedeći primjeri:

они нижу на криСѸце писеръ (9 – 16); разма сестру конче умѣану (24 – 4); ми имамо слуге ашикчие (25 – 63); рокСѸм сѣмуди студену воду (36 – 28); лѣпа се -ана теркла иза санка (50 – 39); на мени су некбе до колина (79 – 10); Ах дѣвоико зелена накодо (84 – 1); пакъ лекоше у мекои ложници (99 – 26); по краю кука поморила (102 – 18); Или крми иль се земл-а трезе (123 – 1); негъ несдрагСѸм свиленСѸм иорканСѸм (202 – 21).

d – umjesto t

U Erl. mogu se пронаћи primjeri koji svjedoče o pisarevoj upotrebi zvučnog d umjesto bezvučnog t, kao što su sljedeći:

чистим би те сребрСѸм подковала (14 – 30); немогоше куле пСѸдкопати (72 – 31); -а се боим СѸдеће вам царство (21 – 10); рокСѸм сѣмуди студену воду (36 – 28); рокСѸм ю муди очима

⁵ *opkladimo.*

бистри (36 – 29); славием се надпѣвала (41 – 15); делаль викну по воисци цѣревои (61 – 60); а и метне на главу дулбенту (65 – 28); пакъ намаче две младе налбанде (79 – 67–68); аль познае пудал-а конѣица (139 – 110); на наредби мѠста не биаше (155 – 2); тко начини мѠста на | наредби (155 – 6–7); и даде му цию довар блага (172 – 63).

t – umjesto d

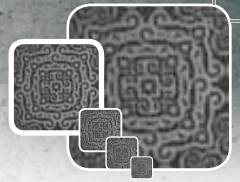
Znatno je veći broj primjera u Erl., kada se govori o miješanju konsonanata parnjaka *d – t*, u kojima pisar umjesto *d* bilježi *t*. Naprimjer:

куда се вере како не изтере (4 – 16); да на терем везене рукаве (213 – 10); и зактела е тешку понути (8 – 11); одѣвери трину ладну воду (12 – 4); нашло му се оно мужко чето (21 – 7); где дѣвоике тивно коло | изводе (32 – 4–5); пакъ уини тихо тумаше (48 – 21); на капии сатру бѣлому (63 – 2); башъ у сатру пана сатарскога (63 – 5); онъ Ѡиде горе на чертаке (65 – 40); пустиле се мукатему резе (68 – 11); туцманина и мога и твога (88 – 32); ерь е марко чудновате ѣути (124 – 255); мало трему аль се брзо брену (163 – 19); ви скитаите пуцца са долама (163 – 53); по нои плави танка шаика | тафино серно (194 – 5–6); изведоше младенце у ѣертекъ (213 – 37); да дѣвоики златанъ тувак | скитам (213 – 48–49).

ž – umjesto š

U Erl. su evidentirani primjeri koji pokazuju da pisar katkad upotrebljava zvučno *ž* umjesto bezzvučnog *š*. Primjerice, u stihovima:

плакале би цвѣри стражне (1 – 55); мари руке Ѡрежише (11 – 34); те му бѣле Ѡреже руке (67 – 54); нашло му се оно мужко чето (21 – 7); мажио се руком у чепове (24 – 37); саме крежу саме оганъ даю (29 – 20); да не ѣажемъ кон-а Ѡще неука (35 – 5–6); да не гледимъ на вижала | сина (47 – 82–83); мою любу а твою знажицу (61 – 18); да ми те саблю турски царъ | не паже (70 – 114–115); Сиромаже раметане где | спишь где лежишь (93 – 1–2); що ти врана коса самержена (101 – 69–70); некти она да прими за жалу (107 – 13); богдана е тежка беда нашла (141 – 9); поплажите добре конѣ лѣпу | Ѡвану (212 – 11–12).

š – *umjesto* ž

Ako se razmotri miješanje zvučnih i bezzvučnih konsonanata na razini Erl. u cjelini, zaključuje se da pisar najrjeđe zamjenjuje ž sa š. Naprimjer:

шурба се чини по граду бѣлу (80 – 80); међ турци е шурба учинила (87 – 49); у бобу е шишега⁶ зобала (165 – 39).

z – *umjesto* s

Najbrojniji primjeri miješanja konsonanata jednog zvučno-bezzvučnog parnjaka u Erl. odnose se na z – s:

нити се чудим безноме кури-аку (4 – 9–10); церне очи ткоће вас изпити (6 – 71); покозио некошену ливаду (7 – 37); турци ће нас оба овезити (140 – 15); разердисе сава мила | знаа (12 – 13–14); изпросиС кучку муху (16 – 2); не бти могаС драга све њаде изписати (20 – 35–36); крии се секо немои изходити (24 – 12); лѣпши е дарь изправила (33 – 25); кату изпросише павлу глава боли (46 – 5–6); що за ноћ землѣ изкопаС (70 – 91); пакъ у книги лѣпо изписуе (92 – 6); самогрези смил-анић Или-а (106 – 54); изправи ми сандуке сѣчане (108 – 53); да се ветро небо изпролама (109 – 22); пакъ се фата кпасу у њанкезу (109 – 64).

s – *umjesto* z

Približno jednakobrojno kao primjeri u kojima pisar zamjenjuje s sa z javljaju se primjeri miješanja z sa s. Naprimjer:

то сачула бѣла лоза винова (7 – 10); О душо вѣрна писерно срно (8 – 1); грисе ли се дова дерва маслина (13 – 24); и саиска воде С дѣвоике (14 – 11); те сыгрли лѣпоту дѣвоику (15 – 37); њалъ ми кажи другу да салюбим (19 – 11); любила би калућера, неимам жуте чисме (27 – 19–20); рад њега сам сулумъ починила (31 – 22); имам суби тисию писера (54 – 7); пакъ удари берню мамусам (59 – 154); на капии сатру бѣлому (63 – 2); башъ у сатру пана сатарскога (63 – 5); ни херсусинь да мећешъ на

⁶ *žičak*.

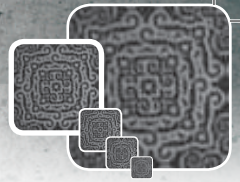
ватру (67 – 17); кад самину недилца друга (80 – 52); мене сву ноћь грСѸсница | держала (99 – 65–66); себи ћемо учинити си-ань (122 – 24).

Do miješanja konsonanata po zvučnosti u Erl., kako se može zapaziti, najčešće dolazi u pojedinim riječima čija se osnova, kako se to očekuje prema fonetskom (fonološkom) principu, mijenja ispred tvorbenih nastavaka. Međutim, te riječi pisar u velikoj mjeri bilježi prema etimološkom (korijenskom) principu, tj. bez izmjene korijena ispred tvorbenih nastavaka, što je rezultiralo, prije svega, nevršenjem jednačenja konsonanata po zvučnosti, čemu su potvrda brojni primjeri iz Erl.: *obstati* (ob + stati : opstati), *zobca* (zob + ca : zopca), *srbskoga* (srb + skoga : srpskoga); *robkinja* (rob + kinja : ropkinja); *podkovati* (pod + kovati : potkovati), *nadpjevati* (nad + pjevati : natpjevati); *izpiti* (< iz + piti : ispiti), *iztekla* (< iz + tekla : istekla), *izprositi* (< iz + prositi : isprositi), *izpisati* (iz + pisati : ispisati), *izhoditi* (< iz + hoditi : ishoditi) i dr.⁷

U pisanju nekih riječi stranog porijekla (orijentalizama pretežno) dolazi do miješanja konsonanata po zvučnosti zato što je pisar pojedine riječi učio po porijeklu (etimološki), a ne u adaptiranom obliku (fonetski): *kaur* – *gâur*, *gâvur*; *telal* – *dällâl*; *tulbenta* – *dûlbend*, *nalbanta* – *nalbend*, *čardak* – *čärtâq* (izvor za pisanje orijentalizama po etimologiji: Škaljić 1966: 164, 246, 485, 608, 622).

U nekim slučajevima, kako je to N. Reiter (1965: 224) primijetio, pisar miješa konsonante jednog parnjaka asocijativno povezujući riječi: pisar zamjenjuje jedan glas iz jedne riječi (*kopile*, *bunar*, *samokres*, *Zadar*) drugim glasom iz druge riječi (*kobila*, *puno*, *grizem*, *satariti/satrti*) koja ima manje-više sličan fonetski sklop kao prva riječ zato što mu se ta druga riječ čini frekventnijom pa i poznatijom i bližom negoli prva riječ. Usto, razlog za miješanje konsonanata po zvučnosti u brojnim riječima valja nalaziti u tome da je pisar pogrešno naučio ili čuo pojedine riječi te ih kao takve opetovano bilježio u Erl.

⁷ Međutim, važno je napomenuti da primjeri navedenog tipa ne moraju ukazivati na pisara stranca, jer se tiču etimološkog načina pisanja. Ovakvi primjeri pak služe kao vjerodostojan pokazatelj jezičkog principa kojim se pisar vodio prilikom bilježenja pjesama, što ne znači da su pjesme tako i otpjevane.

O pisaru strancu svjedoče i primjeri miješanja konsonantskih grupa u Erl. Najvjerovatnije zato što su mu stvarale poteškoće pri izgovoru, pisar nije bio siguran kako da piše pojedine konsonantske grupe, stoga je i pravio greške. Najreprezentativniji primjer miješanja konsonantskih grupa u Erl. jeste pisanje “st” umjesto “zd”:

у колу е ћерица дистарева (101 – 2); кГД лѣпе сестре дистаре (113 – 38); изгуби те ГД клисе дистара (135 – 39); книгу пише изъ града дистаре (187 – 42); и моѣга кон-а за устицу (14 – 14); да не кита позлаћена уста (58 – 85); и добро се за оустицу держи (143 – 105); шехерли-ам коласте хастие (31 – 4); на феречу коласту астию (65 – 43); конѣм таре пустоанГДМ бие (114 – 33); пустоанГДМ оу плећа бѣла (127 – 29); пашъ у сталаћу воиводи прѣсти (70 – 3); аль изиће воивоода приеста (70 – 42); ербо мие оно гаста биГД (97 – 52).

Analogno zamjenjivanju “zd” sa “st” pisar bilježi bezvučne konsonante (“sp”) umjesto zvučne konsonantske grupe (“zb”) u stihu госпу гГДспи ерина гГДспоћа (18 – 25). Također, u pojedinim konsonantskim grupama pisar miješa samo jedan konsonant, pa tako bilježi “zd” i “sd” umjesto “zd”:⁸

те му сестре гвозће ГДковаше (79 – 69); триестъ ока студенога гвозћа (87 – 25); морскога гроча стамполске воде (8 – 24); докъ не роди дилберъ верба гроча (22 – 20); рГДдила е дилберъ верба гроча (22 – 27); ни везане ни гвоћемъ коване (128 – 23).

Međutim, na osnovu navedenih primjera uočljivo je da pisar miješa konsonante u onim riječima u kojima je došlo do promjene osnove riječi uslijed djelovanja glasovnih promjena, što potvrđuje, kao i u brojnim slučajevima miješanja konsonanata po zvučnosti, da je pisar etimološki učio riječi jezika pjesama, a pravio je greške u pisanju kada bi došlo do izmjene osnove riječi.

Zasigurno jedan od najeklatantnijih dokaza da pisar ne može biti niko drugi nego stranac jesu stihovi на наредби мГДста не биаше; тко начини мГДста на | наредби, u kojima pisar – vjerovatno asocijativno

⁸ Pod pretpostavkom da pisar pomoću grafema *h* bez izuzetka bilježi glas [d], za koji u Erl. nema posebnog grafema, a ne neki drugi glas.

povezujući imenicu *Neretva* sa imenicom *naredba*, koja je njemu poznatija i bliža negoli *Neretva* ili koju je često imao priliku čuti – bilježi *d* umjesto *t*. Pošto mu ni kontekst stiha nije bio od pomoći, jer se uz *Neretvu* u obama stihovima navodi i *most*, pisar je, očito stranac, neke stihove pjesama Erl. zapisivao mehanično, bez valjanog razumijevanja.

2.2. Greške u deklinaciji muških imena i pogrešna upotreba zamjениčkih oblika

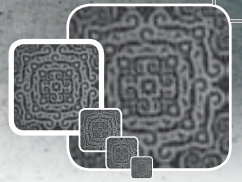
Deklinacija muških imena koja kao nastavak u nominativu imaju vokal (naročito u ovom slučaju) ili nulti morfem (nešto rjeđe) predstavljala je poteškoće pisaru Erl. Pojedinaac kojem je jezik pjesama koje zapisuje maternji nema poteškoća u prepoznavanju odgovarajućeg nastavka ovih imena bez obzira na to da li je pjevanje dobro čuo ili nije. Pisar Erl. očito nije taj pojedinac, zbog čega nerijetko pravi greške u zapisivanju nekih padežnih oblika. Kao posljedica toga u dativu (jednine) muških imena koja završavaju na *-o* u nominativu susreću se (pored učestalijih *-u* i *-i*) nastavci *-o* i *-a*, ona koja završavaju na *-a* u nominativu (osim mnogo češćeg *-i*) katkad imaju nastavak *-u* za dativ, a ponekad *-e*, dok muška imena sa nultim morfemom (pored znatno frekventnijeg *-u*) imaju *-a* za dativ. Samo neki od nemalog broja primjera ovog tipa jesu:

другу шалѣ бѣломе сеню | пань николи и воиводи | **Ѡнко** (76 – 57–59); а кад **марка** кишо досадила (87 – 5); **Илию** богъ и срѣћа даде (160 – 61); и **николе** главу **ѠсѣкаѠ** (161 – 77); а **Ивана** **Ѡрежише** руке (119 – 75).

Među reprezentativne primjere koji isto tako svjedoče o tome da je pisar Erl. stranac ubraja se i upotreba oblika muškog roda za ličnu zamjеницу *она* evidentirana u instrumentalu: пакъ довеѠ **пуду** удовицу | затвориѠ у бѣлу кулу | **шним** затвора триестъ Ѡничара (162 – 23–26).

2.3. Pogrešna upotreba roda i broja

Pogrešne upotrebe roda u pjesmama Erl. iskazuju se, između ostalog, u adjektivnim sintaksemama kao zavisnim članovima kongruentnih supstantivnih sintagmi, u hipokoristicima za muška imena i samim

muškim imenima koja u nominativu završavaju na *-a*, u stihovima u kojima je imenica koja vrši funkciju subjekta jednoga, a glagol koji se mijenja i ima funkciju predikata drugoga roda i dr.

Veći je broj kongruentnih supstantivnih sintagmi u kojima pisar za adjektivnu leksemu (uglavnom pridjev) kao zavisni član bira oblike različitog roda u odnosu na imenicu kao upravni član, a do pogrešne upotrebe roda pretežno dolazi u obliku instrumentala, a rjeđe drugih padeža, naprimjer:

обраслити све бѣлим послкѢм | а раздрумие **цѣрвеним калинѢм** (19 – 18–19); међу пера **златнѢм пустоанѢм** (59 – 155); и онъ узе ножа **своиѢм субѢм** (117 – 75); све сребрѢм паке и **сухѢм златѢм** (188 – 77); кад не стае **бозим ногѢм** на землю (206 – 20); када везу **чистим срмѢм** по свили (206 – 26); еднога ранила съ **белим пшеницѢм** (215 – 2); и онъ седе са **златнѢм терпезу** (18 – 31–32) i dr.

Pogrešne upotrebe roda u pjesmama Erl. susreću se u hipokoristicima za muška imena i samim muškim imenima koja u nominativu završavaju na *-a*. U predikatu, tačnije u glagolu koji se mijenja, pisar – najvjerojatnije vodeći se obrascem promjene imenica gramatičkog ženskog roda – upotrebljava ženski rod umjesto muškoga: у свиралу **мил-а⁹ говорила** (47 – 34).

Na pisarevo strano porijeklo, između ostalog, eklatantno upućuju stihovi u kojima je imenica koja vrši funkciju subjekta jednoga (ženskoga), a glagol koji se mijenja i ima funkciju predikata drugoga roda (muškoga): чакъ ю **мати** у чердакъ¹⁰ **чуѢ** (101 – 49).

⁹ < muškog imena *Milija*.

¹⁰ Leksema *čardak*, koja se javlja u poprilično velikom broju u Erl., redovno se bilježi kao *čerdak*, npr.:

Ќнесе на навишши **чердакъ** (25 – 19); на твоѣму високу **чердаку** (47 – 73); да побиге у гѢрние **чердаке** (49 – 63); васданъ седим на **чердаку** (52 – 22); на **чердаку** на моме душеку (54 – 47); Ѣшетала горе на **чердаке** (55 – 26); то изрекла низъ **чердакъ** побѣгла (55 – 34); угледала драга са **чердака** (58 – 22); паке доће драгои до **чердака** (58 – 28); те Ѣшета горе на **чердаке** (58 – 30); любииуга на **чердаку** мому (60 – 44); а ти сдрагѢм лѣпо на **чердаку** (62 – 45); на **чердаку** сатру бѣлому (63 – 35); онъ Ѣиде горе на **чертаке** (65 – 40); гледаѢ е са **чердака** свога (95 – 38); низъ доксаде звисока **чердака** (101 – 32); брата води горе у **чердаке** (110 – 146); и Ѣиде изъ бѣла **чердака** (139 – 87).

Pogrešne upotrebe broja u pjesmama Erl., kao jedan od indikatora pisareva stranog porijekla, iskazuju se, između ostalog, u subjekatsko-predikatskoj vezi u kojoj funkciju subjekta vrši imenica koja označava više osoba, u stihovima u kojima vezane sintagme sačinjene od nekog promjenjivog broja i imenice muškog roda *a*-vrste vrše funkciju subjekta, a jedninski oblici glagola predikata, u stihovima u kojima vezane sintagme sačinjene od nekog nepromjenjivog broja i imenice vrše funkciju subjekta, a množinski oblici glagola predikata i dr.

Pisar ponekad zamjenjuje oblike broja u stihovima u kojima stoji imenica u funkciji subjekta koja ima oblike i jednine i množine i označava više osoba (primjerice, *družina*, *družba*), te zapisuje drugačije oblike broja u glagolu koji ima ulogu predikata u odnosu na imenicu u ulozi subjekta, naprimjer:

кад **видише** **Ѓ**стала дружи́на (64 – 105); са алек**с****Ѓ**м дружи́на
Ѓдоше (66 – 19); **веле** нјему дружи́на нјегова (98 – 3–4); аль
у ноћи ихмъ дружба **дошоше** (168 – 29); то **су** дружба тежко
дочекала (164 – 68) i dr.

U stihovima u kojima vezane sintagme sačinjene od nekog promjenjivog broja i imenice muškog roda *a*-vrste vrše funkciju subjekta pisar u nemalom broju primjera bilježi jedninske oblike glagola u ulozi predikata, primjerice:

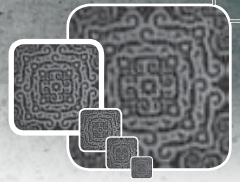
пакъ **говори** два улака млада (82 – 29); али **вели** два црна
гаврана (86 – 40); али **вели** два церна гаврана (90 – 60) i sl.

Također, slaganje subjekta i predikata u gramatičkoj kategoriji roda izostalo je u sljedećim stihovima:

да сне **тресе** свилени чултани (79 – 22–23); ходи видишь що книга
| **говоре** (123 – 67–68); дворе **граде** аго асанаго (142 – 1)¹¹ i sl.

Usto, množinski oblik glagola u službi predikata umjesto jedninskoga pisar bilježi i u stihovima: п**Ѓ**д ним люби кон-а међу очи | кон-а
воде у п**Ѓ**друме нове | а драгога горе у чердаке (201 – 25–27).

¹¹ Drugačije od ovoga, u jednom od narednih stihova ove, pjesme br. 142 pisar je, pak, zabilježio jedninski oblik glagola *graditi*: доведите ми агу асанагу | коино **гради** лѣпе дворове (142 – 18–19).

Prema tome, mnogobrojnim riječima oprimjereno nerazlikovanje konsonanata po zvučnosti, ali i upadljive pogreške na morfološkom i sintaksičkom nivou jezičke strukture Erl., kao i samo nerazumijevanje pojedinih stihova ili dijelova stihova, tj. onoga što je napisano, nedvojbeni su dokazi da pisar Erl. nije mogao biti niko drugi već stranac. Smatram da je pisar Erl. mogao biti Austrijanac (Južni Nijemac, kako to Gesemann navodi) iz dva razloga. Prvo, zato što je u konačnici Erl. završio u Erlangenu (Njemačkoj), tj. na njemačkom govornom području. Ako se uzme u obzir da je Biblioteka Erlangenskog univerziteta, u kojoj je ovaj rukopis pronađen i gdje se čuva i dan danas, osnovana 1743. godine, dakle, nakon perioda njegova nastanka, proizlazi da je Erl. čuvan na nekom drugom mjestu (vjerojatno u nekoj privatnoj biblioteci) prije negoli je predat ovoj biblioteci. Drugo, ako se prihvati, a u ovome radu je tako, Gesemannovo teško oborivim argumentima potkrijepljeno objašnjenje da pisar Erl. “nije ni sluhom ni ustima mogao dobro razlikovati mukle od jasnih suglasnika”, a nerazlikovanje ovih konsonanata jedna je od najmarkantnijih odlika jezika Erl., te jedino “Južni, tačnije rečeno, Gornji Nemci koji imaju u svome maternjem jeziku osobinu da, bar za uho drugih naroda pa i severnih Nemaca, ne razlikuju dobro b i p, g i k, d i t – pa i z i s, ž i š” (Gezeman 1925: 22, 102).

3. Individualizacija jezika Erl.

Pisar Erl. je u izvjesnoj mjeri individualizirao jezik pjesama Erl. O individualizaciji jezika pjesama Erl. svjedoči nemali broj primjera, ali se može jasno razaznati na osnovu bilježenja refleksa jata u određenim pjesmama kao i pojedinih riječi.

Da je pisar Erl. individualizirao jezik Erl., potvrđuju pjesme br. 60, 94, 98, 101, 124 i 130, u kojima su u istim riječima zabilježeni različiti refleksi jata:

- u pjesmi br. 60 prilog *gdje* iskazuje se ekavskim где (60 – 2) i ikavskim refleksom гди (60 – 5), a isti je slučaj u pjesmi br. 94: где (94 – 31–32) – гди (94 – 61–62);

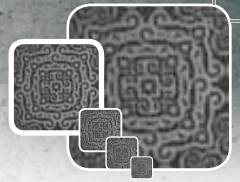
- u pjesmi br. 98 u prilogu *ondje* reflektirani su različiti oblici (ekavski i ikavski): онде (98 – 35) – онди (98 – 74);
- u pjesmi br. 101 u glagolu *bježati* javljaju se različiti refleksi jata (ekavski i ikavski): не бежи (101 – 39) – поб~~и~~же (101 – 35);
- u pjesmi br. 124 pisar bilježi ekavski i ikavski refleks u glagolu *usjesti*: оуседе (124 – 194) – усиде (124 – 55–56);
- u pjesmi br. 130 pisar u istom glagolu (*objesiti*) koristi različite reflekse (ekavski i ikavski): овеси (130 – 77) – овисе (130 – 79).

Ovi primjeri dokazuju da pjesme Erl. nisu vjerodostojno zapisane, te upućuju na zaključak da je pisar, najvjerovatnije ispravljajući i mijenjajući oblike pojedinih riječi prema vlastitom izboru, umnogome individualizirao jezik Erl. kada su u pitanju ђ i njegovi refleksi.

Pisar redovno ili skoro uvijek miješa zvučne i bezzvučne konsonante u riječima *kaur* (“gaur”), *buzdovan / buzdohan* (“pustoan”), *banjalučki* (“panjelučki”), *grlce / groce* (“kriose”) i *ispod* (“iz pod”), primjerice:

Ѓведе га оу гаурску | земљу (79 – 83–84); већ трже златна
пустоана (6 – 42); наће шаторъ паше панѣлучкогъ (88 – 55–56);
они нижу на криЃце писеръ (9 – 16); иче струкъ послка
изъ пЃд | калопера (46 – 1–2); изъ пЃд ꙗица града бѣлога
(64 – 5) i dr.

Međutim, kolika je vjerovatnoća da pisar baš u svim slučajevima pogrešno zapisuje pojedine riječi, tj. miješa konsonante, neovisno o tome koji su uzroci tih pogrešaka odnosno miješanja konsonanata? Posrijedi je, smatram, nešto sasvim drugo: pisar je – prirodno ne razlikujući izgovor zvučnih i bezzvučnih konsonanata dovoljno dobro, etimološki (rječnički) učeći riječi koje je zapisivao te asocijativno povezujući pojedine, međusobno raznorodne riječi – individualizirao jezik pjesama Erl., odnosno bilježio je riječi onako kako je mislio da ih je čuo i, pogrešno naučivši neke riječi, kao takve ih je opetovano zapisivao. Koliki je stepen pisareve individualizacije jezika Erl. i šta je sve njome tačno obuhvaćeno, ne može se precizirati, ali, s obzirom na miješanje konsonanata po zvučnosti, može se govoriti o značajnom utjecaju pisara na jezik Erl.

Gotovo redovno u Erl. bilježi se *k* umjesto *h* u oblicima pomoćnoga glagola *htjeti*, primjerice:

нектила е лѣпа мара (11 – 36); зашми некте на веселіе доћи (12 – 18); не кти умки намазь да поквари (24 – 68); зактела рибѣ Ѡ мора (30 – 17); али ако ми ѣ нектетоше дати (62 – 103); иль нектѠсте или немогѠсте (63 – 16); купова га некте га продати (69 – 12); кти-аше турчинь ударити Илию (98 – 77); пакъ ктеаше новака любити (150 – 42–43); пакъ ктиаше да бѣжи и марко (188 – 120).

Dakle, dosljedno bilježenje *k* umjesto *h* prisutno je na nivou cijeloga Erl., u svim pjesmama, samo u pomoćnom glagolu *htjeti*, ne i u drugim riječima. Veoma je mala mogućnost da u svim pjesmama – pretpostavi li se da su pjesme bilježene na raznim prostorima, što se čini ispravnim jer pjesme po sadržaju pripadaju različitim kulturnim tradicijama – dolazi do miješanja ovoga tipa. Zato je vjerovatnije da je korištenje *k* umjesto *h* u pomoćnom glagolu *htjeti* odlika govora pisara, što je jedna u nizu potvrda pisareva jezičkog ujednačavanja Erl.

4. Arhaiziranje Erl.

Erlangenski rukopis je napisan klasičnom diplomatskom ćirilicom: klasičnom, zato što se nije upotrebljavala samo u Srbiji i Dubrovniku nego i u Bosni, Albaniji, ugarskoj državnoj kancelariji i na dvoru turskih sultana; diplomatskom, zbog toga što su u Erl. karakteristična produženja stabala ili dijelova slova u gornji i donji međuprostor; minuskulom, s obzirom na Čremošnikovu terminološku inovaciju u ćiriličkoj paleografiji (minuskula). U pitanju je tip, kako je to Đorđić (1971: 121) objasnio, naročito stiliziranog kancelarijskog brzopisa koji se odlikuje karakterističnim produženjima međuprostornih linija, pa su dijelovi odnosno linije slovnih figura – uglavnom kaligrafskih formi, smještenih u četverolinijskom sistemu – veći od samih dijelova ili cijelih oblika slova.

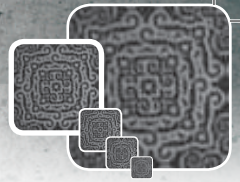
Među spomenicima koji sadrže tipska slova kakva su u Erl. izdvaja se istočnokršćanski, tačnije ruski rukopis čiji se faksimil čuva u Vatikanskoj biblioteci pod signaturom Vat.slav.66., izvorno naslovljen

kao “Сказание о Гришке Отрепьеве”. Vat.slav.66¹² je napisan, kako navodi L. E. Morozova, historijski se baveći životom ruskog cara Dimitrija, poslije 17. maja a prije 1. juna 1606. godine. Riječ je o tipu pisma koji se njegovao u istočnom dijelu kršćanstva u manastirima ili slično, ali za sekularne svrhe te, kada se govori o svim tipskim slovima u jednome tekstu, pokazuje najviši stepen grafijske sličnosti u odnosu na Erl.

Međutim, uzme li se u obzir da je na kraju 15. stoljeća diplomatska minuskula potisnuta iz upotrebe, a u 16. stoljeću nije se više koristila (Čremošnik 1963: 128; Đorđić 1971: 125–127), s jedne strane, te period za koji većina ispitivača datira Erl., a to je – sveobuhvatno uzevši – kraj 17. i prva dva-tri desetljeća 18. stoljeća, s druge strane, kako je moguće da pisar Erl. piše tipom pisma koji se više ne koristi? Najvjerovatnije je posrijedi pisarevo arhaiziranje Erl. u pogledu upotrebe tipa pisma. Drugačije je, čini se, teško objasniti ovu pojavu. A zašto je izabrao baš da piše diplomatskom minuskulom, pitanje je koje dodatno usložnjava rasvjetljavanje enigmatičnosti Erl. S tim u vezi ne može se odbaciti mogućnost da je pisar imao interes, lični ili neki drugi, da pisanjem pjesama uvježba kako jezik pjesama tako i pisanje diplomatskom minuskulom, što je za njega, vjerovatno u namjeri da na taj način proširi vlastita znanja, očito bilo od velikog značaja. Usto, s obzirom na to da je pisar ukrašavao slovne figure, pogotovo inicijale, za koje je čak upotrebljavao i drugu, crvenu boju (izuzev inicijala, Erl. je ispisan tamnosmeđom bojom), da se pretpostaviti kako je Erl. prvotno bio namijenjen nekoj od istaknutih ličnosti iz vremena kada je Erl. napisan.

Dakle, razmatranjem grafije Erl. proizlazi da je ovaj rukopis napisan klasičnom (ćiriličnom) diplomatskom minuskulom, pri čemu je pisar arhaizirao Erl. u pogledu upotrebe tipa pisma odabравši grafijske uzore u ruskim spomenicima s kraja 16. i početka 17. stoljeća, tj. nastalim oko sto godina ranije u odnosu na Erl., koji je napisan krajem 17. ili u prvim dvama-trima desetljećima 18. stoljeća, što je period za koji većina ispitivača datira Erl.

¹² Prilog 2. Faksimil dviju stranica Vat.slav.66.

5. Erlangenski rukopis – prijepis sa pisareva vlastitog predložka

Gesemannovu tezu da je Erl. prijepis potvrdila je većina ispitivača Erl., što je sasvim opravdano. Nekoliko je razloga zbog kojih se može potvrditi ova teza.

Prije svega, pjesme br. 130 i 191 su gotovo istovjetne: razlika je tek u nekolikim različitim ortografskim rješenjima (u pjesmi br. 130 je, npr., вѣтраць, a u 191 витраць i dr.) te ispuštenim stihovima (npr. stih да ња видимъ гѢспоице лице nije sadržan u pjesmi br. 191). Postojanje dviju skoro istih pjesama nesumnjivo upućuje na zaključak da je pisar Erl. prepisivao pjesme. Među ovim pjesmama je isuviše velika sličnost da bi ih se smatralo različitim pjesmama; posrijedi je, dakle, ista pjesma, a vjerovatno je pisar, u težnji da zadovolji vlastiti sud o čistoti stihova i pjesama, nanovo prepisao istu pjesmu nastojeći da izmijeni njene pojedine dijelove, zbog čega i postoje neznatne razlike među pjesmama br. 130 i 191.

Nesumnjivi pokazatelj da je Erl. prijepis jeste i navođenje latinične skraćenice *et cetera* – *etc.* Ova skraćenica javlja se u sljedećim pjesmama: 2, 10, 17, 42, 48, 120, 142, 194. Kako se u pjesmama nerijetko javljaju isti dijelovi stihova i cijeli stihovi, pisar, znajući da se ponavlja tekst koji je već zabilježio, piše *etc.* Primjerice:

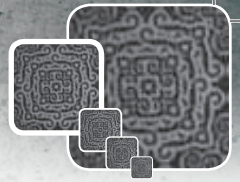
скоро процвѣкући etc (2 – 20); и да ми рече други голубъ etc (10 – 21); а и церне чаие прикоморске etc (17 – 17); и онога њаснога мѣсеца etc (42 – 13); за њѣно ситно ходение etc (48 – 53); и три конѡа сребрѢм пѢдкована etc (120 – 64); оу висину деветъ таванова etc (142 – 57) i dr.

Prema tome, uzme li se u obzir da je pisar istu pjesmu zabilježio dvaput, uz veoma male razlike među njima, te da bilježi *etc.* u pjesmama u kojima se ponavljaju isti dijelovi stihova i cijeli stihovi, što podrazumijeva da je znao kada dolazi do njihovog ponavljanja, osnovano se može zaključiti da je Erl. – prijepis.

Sasvim je drugo pitanje da li je pisar prepisivao iz tuđih ili vlastitih predložaka. Da li je pisar Erl. bilježio pjesme Erl. iz tuđih predložaka (zbog čega bi ga se smatralo prepisivačem) ili je možda radio

na osnovu ličnog predloška (pa bi onda bio zapisivač), pitanje je koje otvara novo pitanje, a tiče se toga da li je pisar bilježio pjesme koje bi čuo ili je pjesme prepisivao u jedinstvenu zbirku iz drugih, tuđih izvora. Na to da je pisar prepisivao iz drugih predložaka mogla bi ukazivati činjenica da je Erl. heterogena zbirka pjesama: žanrovski (različite vrste usmenih pjesama) i provenijencijski (kršćanske, muslimanske), kao i zastupljenost bugarskih oblika i kajkavizama, istina u veoma maloj mjeri. Međutim, razlog zbog kojeg se nepobitno može ustvrditi da je Erl. prijepis iz vlastitih predložaka (konceptata, nacрта), a ne tuđih, nastao tako što je pisar neposredno bilježio pjesme slušajući ih od različitih pjevača Erl., valja naći u utemeljenom zaključku da je pisar stranac (Austrijanac). Kao stranac sklon bilježenju pjesama sa južnoslavenskog štokavskog prostora, pisar je vjerovatno težio da zapiše riječi onako kako ih je čuo od pjevača pjesama, što vjerodostojnije, ali budući da mu jezik pjesama nije maternji, nije ni mogao u cijelosti odgovoriti takvom zadatku, što je za posljedicu dalo da se u Erl. javi nemali broj pogrešaka kako na fonetsko-gramatičkom nivou Erl. tako i onih smisaonih, a upravo su te pogreške indikatori da je pisar radio prema vlastitom predlošku, a ne tuđem. Naime, da je pisar istovremeno slušao i pisao pjesme te ih, u konačnici, prepisao u jednu zbirku pjesama, dokaz treba tražiti u tome što navodi dva različita oblika iste riječi u istoj pjesmi. Da je prepisivao iz nekog drugog zbornika pjesama, što je teza koja se naizgled čini prihvatljivom jer je tako, kao stranac, mogao vježbati i učiti jezik pjesama koje zapisuje, zar bi jednom bilježio *paša*, a drugi put *baša*, *baš* – *paš*, *Rada* – *rata*, *vedar* – *vetar*, *Slatina* – *zlatina*, *grize* – *grise* itd. u istim pjesmama? Ako bi se i prihvatila teza o tome da je pisar prepisivao pjesme Erl. iz nekog drugog zbornika ili više njih, na šta usmjeravaju pjesme različite provenijencije, koliko se vjerovatnim čini da je pisar tog drugog zbornika, a pogotovo više njih, imao očitih dilema u vezi sa pisanjem zvučnih i bezvučnih konsonanata, da je pravio markantne greške ne samo na fonetskom nego i na gramatičkom i značenjskom nivou jezičke strukture Erl., da umjesto “most na Neretvi” piše “most na naredbi”?

Prema tome, tvrditi da je pisar stranac i da je ujedno prepisivao iz drugih predložaka, čini se upitnim. Ono što je izglednije jeste da je

strani pisar, neposredno i istovremeno slušajući pjevače i zapisujući pjesme koje bi tom prilikom čuo, na koncu učisto prepisao te svoje predloške u “konačnoj verziji”.

Napomena

Ono što posebno treba istaći jeste činjenica da je stihove pjesama Erl. ispisala jedna osoba. Na takav zaključak nesumnjivo upućuje sami tekst pjesama Erl. koji je u cijelosti ujednačen: slovne figure imaju istovjetne oblike u svih 217 pjesama.

6. Zaključna razmatranja

Ime pisara Erlangenskog rukopisa do današnjih dana ostala je nepoznanica. Međutim, kada se analizira jezik ovoga rukopisa i kada se razmotre drugi rukopisi koji su napisani istim tipom pisma kao i Erl., dolazi se do nekoliko zaključaka.

Naime, Erlangenski rukopis je napisao stranac. Potvrda ove teze jesu pisareve greške: pisareve pogreške, kao znakovi koji uglavnom otkrivaju njegovo strano porijeklo, nisu toliko česte koliko su markantne, dovoljno jasne i zastupljene na svim nivoima jezičke strukture Erl. da se na osnovu njih izvede utemeljen zaključak o pisaru strancu. Greške pisara Erl. očituju se, između ostalog, u miješanju zvučnih i bezzvučnih konsonanata kao i konsonantskih grupa, deklinaciji muških imena i upotrebi zamjeničkih oblika, te u upotrebi roda i broja.

Pisar Erl. je u izvjesnoj mjeri individualizirao jezik pjesama Erl. O individualizaciji jezika pjesama Erl. svjedoči nemali broj primjera, ali se može jasno razaznati na osnovu bilježenja refleksa jata u određenim pjesmama (br. 60, 94, 98, 101, 124 i 130) kao i pojedinih riječi (*kaur, buzdovan / buzdohan, banjalučki, grlce / groce, ispod, htjeti*): pisar je – prirodno ne razlikujući izgovor zvučnih i bezzvučnih konsonanata dovoljno dobro, etimološki (rječnički) učeći riječi koje je zapisivao te asocijativno povezujući pojedine, međusobno raznorodne riječi – individualizirao jezik pjesama Erl., odnosno bilježio je riječi onako kako je mislio da ih je čuo i, pogrešno naučivši neke riječi, kao takve ih je opetovano zapisivao.

S obzirom na to da je na kraju 15. stoljeća diplomatska minuskula, kojom je napisan Erl., potisnuta iz upotrebe, a u 16. stoljeću nije se više koristila, s jedne strane, a da je period za koji većina ispitivača datira Erl., a to je – sveobuhvatno uzevši – kraj 17. i prva dva-tri desetljeća 18. stoljeća, s druge strane, pisar je najvjerojatnije arhaizirao Erl. u pogledu upotrebe tipa pisma odabravši grafijske uzore u ruskim spomenicima s kraja 16. i početka 17. stoljeća, tj. nastalim oko sto godina ranije u odnosu na Erl.

Tvrditi da je pisar stranac i da je ujedno prepisivao iz drugih predložaka, čini se upitnim. Ono što je izglednije jeste da je strani pisar, neposredno i istovremeno slušajući pjevače i zapisujući pjesme koje bi tom prilikom čuo, na koncu učisto prepisao te svoje predloške u “konačnoj verziji”. Stoga je pisar ustvari zapisivač, a ne prepisivač.

Izvori

Erlangenski rukopis, Univerzitetska biblioteka u Erlangenu, Erlangen.

Skazanie o Griške Otrepъeve, Vat.slav.66, Vatikanska biblioteka, Vatikan (https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.slav.66).

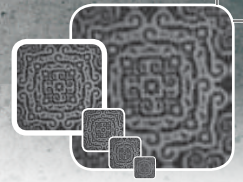
Literatura

Čremošnik, Gregor (1963): “Srpska diplomatska minuskula”, *Slovo* 13, Zagreb, 119–135.

Đorđić, Petar (1971): *Istorija srpske ćirilice: Paleografsko-filološki prilozi*, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, Beograd.

Gezeman, Gerhard (1925): *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama* (Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, Prvo odeljenje, Spomenici na srpskom jeziku, knjiga XII), Srpska manastirska štamparija – Srpska kraljevska akademija, Sremski Karlovci.

Medenica, Radosav; Aranitović, Dobrilo (1987): *Erlangenski rukopis: Zbornik starih srpskohrvatskih narodnih pesama*, popularno izdanje, Univerzitetska riječ, Nikšić.

Morozova, L. E. (2000): *Smuta načala XVII veka v sočinenijah sovremennikov*, IRI RAN, Moskva.

Reiter, Norbert (1965): "Einiges über den Schreiber der Erlanger Handschrift", *Südost-Forschungen* 24, München, 221–234.

Steinmeyer, Elias von (1913): *Die jüngeren Handschriften der Erlanger Universitätsbibliothek: Anlässlich der Einweihung des neuen Bibliotheksgebäudes verzeichnet*, K. B. Hof- und Universitäts-Buchdruckerei von Junge und Sohn, Erlangen.

Škaljić, Abdulah (1966): *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.

About the scribe of the Erlangen manuscript

Abstract: According to current knowledge, the Erlangen manuscript is the oldest collection of oral poems recorded in the South Slavic region. Although, as such, it is a starting and unavoidable point in exploring verse forms of oral art, many questions about this manuscript remain unresolved today, since it is unknown when and where it created and who wrote it. The open questions, then, include the scribe of the Erlangen manuscript himself. The basic task of this paper is to give results on the origin of the scribe with regard to his writing and the norm of writing, as well as observations on the scribe's influence on the language of the Erlangen manuscript and on the use of the type of Cyrillic alphabet with which this manuscript is written.

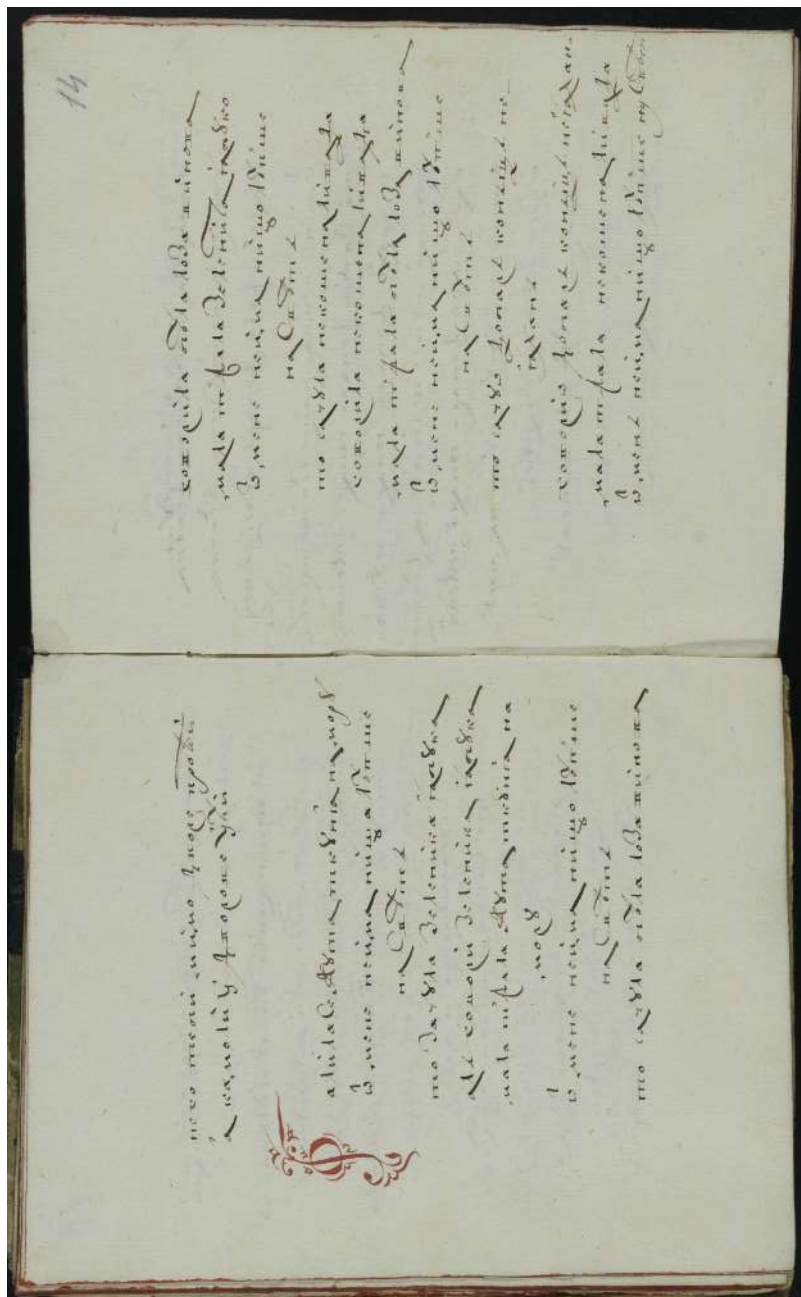
A facsimile of the Erlangen manuscript provided by a contributor to the University Library of Erlangen was used to extract the material in this paper.

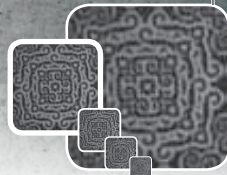
Keywords: Erlangen manuscript, scribe, mixing voiced and voiceless consonants, language individualization, archaizing the manuscript, transcript

Izjava autora o nepostojanju sukoba interesa i poštivanju općih etičkih kodeksa:

Autor potvrđuje da ne postoji nikakav stvarni ili mogući sukob interesa vezan za ovaj tekst te da je tekst napisan u skladu s etičkim kodeksima prema preporukama COPE (Committee of Publishing Ethics).

Prilog 1. Faksimil dviju stranica Erlangenskog rukopisa

Prilog 2. Faksimil dviju stranica Vat.slav.66.

